

מקורות בנושא יהדות וקיימות

ויקרא רבה ד', ו'

תני [=למד] רבי שמעון בן יוחאי: משל לבני אדם שהיו נתונים בספינה ונטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו. אמרו לו חבריו: למה אתה עושה כן? אמר להן: מה איכפת לכם, לא תחתי אני קודח? אמרו לו: מפני שאתה מציף עלינו את הספינה.

'האדם עץ השדה'

הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)

בתוך: חיי שנה, עמ' 129-135 הוצאת ידיעות ספרים

אחד ממקורות הסבל הבסיסיים של האדם המודרני הוא חוסר ההשתייכות החברתית. הבדידות האישית שמרגישים רבים, והרגשת הניכור הכללית של בני האדם בזמן הזה, הן ביטויים לכך שהאדם הפסיק להיות 'נטוע באדמה'. כיום, רוב ההשתייכויות החברתיות הקיימות אינן מהותיות אלא פרקטיות בלבד. אנשים מתאגדים בקבוצות כדי לשמור על אינטרסים משותפים, אבל זהו שיוך כמעט מקצועי; הם אינם מרגישים שכאן הוא ביתם, שיש מקום שבו הם שתולים. זוהי יחידה שאורגנה במקרה, כדי לבנות הגנה והתקפה הדדיים ותו לא. אנשים רבים הם מעין נוודים, שבמקרה הזדמנו למקום מסוים, אך אין דבר מהותי אשר קושר אותם אליו. הם אינם חשים יחס מיוחד כלפי מקומם, ולכן הם נעקרים בקלות משם. מבחינה מסוימת דמותו של האדם המודרני מזכירה צמחי נוי פלסטיים, המסוגלים לפרוח מבלי להזדקק לאדמה, מפני שהם אינם חיים כלל. מציאות זו נובעת מן השאיפה לאידיאל החופש של הפרט, הרוצה לנתק את עצמו מכל חברה שהיא; האדם הפרטי מנסה להפוך את עצמו לתמצית וליסוד של המציאות כולה. העמידה על הזכות להיות אינדיבידואליסט בלתי תלוי, מאפשרת להסתדר בכל מקום באותה המידה, מפני שממילא אין הוא שייך באמת לאף אחד מהם. היחס במקרא לאדם כזה הוא ברור. אם מחד ניתן למצוא ביטויים כמו "צדיק כתמר יפרח, כארז בלבנון ישגה" או "והיה כעץ שתול על פלגי מים", הרי שהאדם התלוש מתואר "כגלגל, כקש לפני רוח", שפירושו: כמו שיח יבש שנעקר, והרוח מגלגלת אותו ממקום למקום. אדם שחייו אינם בנויים על יסוד קבוע, ממילא מרגיש שכל סוג של התקשרות ומחויבות הן לגביו כבלים, מאסר ומחנק. אדם כזה בעצם בחר לחיות כעץ כרות.

© כל הזכויות שמורות לידיעות ספרים

'האדם עץ השדה'

הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)

בתוך: חיי שנה, עמ' 129-135 הוצאת ידיעות ספרים

כאשר אדם מגיע לאיזו מדרגה, צריך הוא לדאוג שיהיה לה ביטוי מקביל גם בשורשים - בפעלו בעולם המעשה. אם לא יעשה כן - יאבד את יציבותו ואת שיווי משקלו, ועלול הוא להיעקר משורשו. כל חלקיו של העץ - על ענפיו הארוכים, עליו הירוקים ופירותיו המתוקים - כולם גדלים רק מכוח השורשים. השורשים אינם גלויים לעין, אינם מרהיבים ואינם טעימים, אך הם קבועים בקרקע, ומחברים את העץ כולו אליה. שורשים של עץ הם אחד הדברים החזקים ביותר שישנם, והם יכולים לבקוע כל סלע; את הכוח הזה אין לענפים, עם כל פארום. אדם צריך ללמוד מן העצים ולשמור תמיד על פרופורציה נכונה בין חכמתו, חלומותיו ושאיפותיו, לבין חיי המעשה שלו, פעולתו בתוך העולם ואחיותו בו. עיקרון זה נכון גם בנוגע לחיי העם בכללו. הענפים הם מנהיגי העם, העומדים בראשו, והם צריכים לדעת שבלי שורשים, ללא דאגה לקצוות של העם, לילדים ולמסכנים, וללא אחיזה בחיי המעשה, אין קיום לצמרת העץ. כנגד כל ענף שיוצא כלפי מעלה - צריך הן העם בכללו והן האדם הפרטי להוציא שורש למטה.

© כל הזכויות שמורות לידיעות ספרים

דברים כ': י"ט-כ'

(יט) כִּי תִצּוּר אֶל עֵיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ, לֹא תִשָּׁחִית אֶת-עֵצָהּ לְנֹדֶחַ עָלֶיו גֶּרֶזָן - כִּי מִמָּנוּ תֹאכַל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת: כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לְבָא מִפְּנִיךָ בְּמִצּוֹר. (כ) רַק עֵץ אֲשֶׁר תִּדְעַה כִּי לֹא עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֹתוֹ תִשָּׁחִית וְכָרְתָּ וּבְנִיתָ מִצּוֹר עַל הָעֵיר אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ.

פירוש הרב דון יצחק האברבנאל על הפסוק בדברים פרק כ פסוק יט:

אמרו: "ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה". רוצה לומר: ועוד, שהמלחמה אין ראוי שתעשה לעצים רק לאנשים, כי אין ראוי לגיבור שיתעצם להלחם נגד החלש. וזהו: "ואותו לא תכרות", שהוא עץ ואין לו ידים להלחם. "כי האדם עץ השדה", רוצה לומר: (רש"י) הרי משמש בלשון דילמא- שמא האדם עץ השדה, להכנס בתוך המצור מפניו. להתייגר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר? למה תשחיתני? (עד"כ רש"י).

תלמוד בבלי, מסכת שבת, ק"מ עמוד ב

בל תשחית דגופא עדיף ואמר רב חסדא האי מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל דחיטי קעבר משום בל תשחית ואמר רב פפא האי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית ולאו מילתא היא בל תשחית דגופא עדיף [בתרגום חופשי: אמר רב חסדא מי שהיה באפשרותו לאכול לחם שעורים ואכל לחם חיטים עבר על איסור בל תשחית. אמר רב פפא מי שהיה באפשרותו לשותות משקה שעורים (בירה) ושתה יין עבר על איסור בל תשחית. אבל בל תשחית של הגוף עדיף- חשוב יותר]

שבת ק"ה ב"ח

ר' שמעון בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא שאמר משום ר' יוחנן בן נורי - המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד ע"ז!

משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות ו"י

ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים, וקורע בגדים, והורס בניין, וסותם מעיין, ומאבד מאכלות דרך השחתה--עובר ב"לא תשחית"; ואינו לוקה, אלא מכת מרדות מדבריהם.

ספר החינוך תקכ"ט

מצוה תקכט: שלא להשחית אילני מאכל במצור וכן כל השחתה בכלל הלאו... נכנס תחת זה הלאו שלא לעשות שום הפסד, כגון לשרוף או לקרוע בגד או לשבר כלי לבטלה, ובכל ענינים אלו ובכל כיוצא בהם שיהיה בהם השחתה יאמרו זכרונם לברכה תמיד בגמרא [קידושין ל"ב ע"א] והא קא עבר משום בל תשחית.

שורש [=טעם] המצוה ידוע, שהוא כדי ללמד נפשנו לאהוב הטוב והתועלת ולהדבק בו, ומתוך כך תדבק בנו הטובה ונרחיק מכל דבר רע ומכל דבר השחתה. וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותן לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל יצילו כל דבר מהשחית בכל כחם. ולא כן הרשעים אחיהם של מזיקין, שמחים בהשחתת עולם והמה משחיתים, במדה שאדם מודד בה מודדין לו, כלומר בה הוא נדבק לעולם, וכענין שכתוב [משלי י"ז, ה'], שמח לאד לא ינקה רע, והחפץ בטוב ושמח בו נפשו בטוב תלין לעולם, זה ידוע ומפורסם.

הרב שמשון רפאל הירש, חורב (על טעמי מצוות), הוצאת פלדהיים, ניו-יורק תשי"ג, מצווה שצו

היה אדם!

[שצז] 'אל תשחית דבר', היא הקריאה הראשונה והכללית ביותר של הא-ל, אשר באה אליך, אדם, כאשר אתה מזהה בעצמך את אדון כל הארץ... אכן, אדמה, צומח וחי, נושאים כבר את חותמך הנובע מהמיומנות האנושית הטכנית; הם עברו טרנספורמציה באמצעות ידך האנושית עבור צרכיך האנושיים, לדיוור, לביגוד, למזון ולכלים, ואתה תופס אותם כרכושך. וכך, אתה עומד במרכז ממלכתך הארצית, והם כולם משרתים את כוחך. אם כעת תרים את ידך על מנת לשחק משחק ילדוטי ולספק את זעמך חסר הטעם, ותבקש להשחית את מה שמיועד לשימוש; אם תבקש להשמיד את מה שעליך לנצל; אם תתייחס ליצורים שתחתך כאל אובייקטים חסרי זכויות ולא תתפוס את הא-ל שברא אותם, ולכן תבקש גם כי יחוש את עצמת מצב רוחך המזלזל במקום להשתמש בהם כאמצעים לפעילות אנושית חכמה - כי אז קריאתו של הא-ל תקרא לך 'אל תשחית דבר!' היה אדם!

שבת ק"ה ב:ח'

ר' שמעון בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא שאמר משום ר' יוחנן בן נורי - המקרע בגדיו בחמתו והמסבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד ע"ז!

משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות ו:י'

ולא האילנות בלבד, אלא כל המשבר כלים, וקורע בגדים, והורס בניין, וסותם מעיין, ומאבד מאכלות דרך השחתה--עובר ב"לא תשחית"; ואינו לוקה, אלא מכת מרדות מדבריהם.

קוהלת רבה ז:א'

ר'אחא את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו' [=עיוות אותו]: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי; תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת, אין מי שיתקן אחריך.

מורה נבוכים, מהדורת שוורץ, תל אביב תשסח, חלק ג פרק יג

דעת הרמב"ם בשאלת מעמדו של האדם בבריאה

לכן בעיני הדעה הנכונה בהתאם לאמונות התורה, והמתאימה לדעות העיוניות, היא שאין להאמין שכל הנמצאים הם בשביל מציאות האדם, אלא אף שאר הנמצאים מכוונים לעצמם ולא בשביל דבר אחר. בטלה גם כן בקשת התכלית לכל מיני הנמצאים, אפילו לפי דעתנו שהעולם מחודש [נברא, בניגוד לדעת אריסטו שהעולם קדמון ולא נברא מעולם], כי אנו אומרים שהאל הביא לידי מציאות את כל חלקי העולם ברצונו, מהם מכוונים לעצמם ומהם בשביל דבר אחר. ואותו אחר מכוון לעצמו. וכשם שהוא חפץ שמין האדם יהיה נמצא, כן חפץ שיימצאו גלגלים אלה וכוכביהם, וכן חפץ שיימצאו המלאכים. בכל נמצא הוא התכוון לעצמותו של אותו נמצא.

בבא מציעא פ"ה א

ייסוריו של רבי [יהודה הנשיא] על-ידי מעשה שגרם הוא עצמו באו, ועל ידי מעשה אחר הלכו. על ידי מעשה באו, מה הוא? עגל אחד שהוליכו אותו לשחיטה, הלך תלה [העגל] ראשו בתוך כנף [בגדו] של רבי ובכה. אמר לו [רבי יהודה הנשיא אמר לעגל]: לך, לך נוצרת! כלומר, נוצרת כדי שבני-אדם יאכלו את בשרך]. אמרו [משמים]: הואיל ואינו מרחם - שיבואו עליו ייסורים. ועל ידי מעשה [אחר] הלכו [ייסוריו] - יום אחד הייתה שפחתו של רבי מטאטאה את הבית, היו מונחים שם בני חולדה [= גורים של חולדה] והייתה מטאטאה אותם. אמר לה: הניחי להם, [הרי] כתוב: "ורחמיו על כל מעשיו" (תה' קמה, ט). אמרו [משמים]: הואיל ומרחם - נרחם עליו.